

Könyvszemle

Rózsa. D. (szerk.):

**Portrék a magyar statisztika
és népességtudomány történetéből**

KSH Könyvtár. Budapest. 2014. 807. old.

Félévszázados álom vált valóra, amikor 2014. december közepén a KSH Könyvtára megjelentette 800 oldalas életrajzi lexikonát. A magyar statisztika- és demográfia tudomány elmúlt félévezredéből a szerkesztők (*Kovács Csaba, Nádudvari Zoltán, Nemes Erzsébet, Pásztor Angelika* és a főszerkesztő *Rózsa Dávid*) 410 véglegesen lezárult életpályájú személyt találtak alkalmasnak arra, hogy a kötetben szerepeljenek. A könyv frissességét jelzi, hogy még 2014 szeptemberében elhunytak életrajzát is tartalmazza. A *Márki Hugó* „A tudományok érdemes művelőinek alakjait megrajzolni kötelesség...” mottójával indított munka csaknem egyedülálló a nemzetközi és a magyar szakirodalomban. A hazai életrajzgyűjtemények közül a szerkesztők a *Für Lajos* és *Pintér János* által szerkesztett „Magyar agrártörténeti életrajzok”, a *Bodó-Viga-féle* „Magyar múzeumi arcképcsarnok”, valamint a *Nagy Ferenc* főszerkesztésével megjelent „Magyar tudóslexikon A-tól Zs-ig” című köteteket tartották példaadónak és követendőnek.

A kötet első írásos tervezete 1966-ra nyúlik vissza, az akkor 321 nevet tartalmazó lista szócikkeinek megírása és *Vida Zoltán* általi szerkesztése azonban már az anyaggyűjtés fázisában elakadt. 1977-ben *Horváth Gyula* főszerkesztésével statisztikatörténeti lexikon kiadását tervezték, de ez sem valósult meg. A

következő évtizedekben látott napvilágot a „Nagy Magyar Statisztikusok” sorozat, illetve a „Tanulmányok a magyar statisztikai szolgálat történetéből” című gyűjteményes kötet, ám a folytatás ezúttal is elmaradt. Jelen lexikon ötletadója *Nemes Erzsébet* volt, aki 2009-ben a KSH Könyvtár főigazgatójaként indította el a munkát.

A könyvben nemcsak statisztikusok és demográfusok szerepelnek, hanem azok (például orvosok, jogászok, mérnökök, biológusok, matematikusok stb.) is, akik munkájuk során alkotó módon használták fel a statisztikai módszereket, vagy fontos szerepet játszottak a statisztikai kultúra hazai terjesztésében, népszerűsítésében. A kötet egyben tudomány- és intézménytörténeti segédmű, így tartalmazhatja (talán váratlanul) olyan személyek életrajzát is, akik nem a „magas” tudomány, hanem a statisztikai gyakorlat sikeres megvalósításán fáradoztak. Érdekes és tanulságos a korábbi évszázadok jeles képviselőinek munkásságát megismerni, de lehetetlen a könyv azon szaktekintélyek életútjának olvasásánál, akik az elmúlt másfél évszázadban éltek és alkotak. Közülük sokan vannak, akik érzelmeket váltanak ki az olvasóban, mert *Vukovich Gabriellának*, a KSH elnökének kötetbeli köszöntőjéből idézve „a mához közeledve már hajdani kortársainkkal találkozunk, akik nemcsak kitűnően képzett kutatók, oktatók, de sokunk kedves kollégái és barátai is voltak”.

Az elismerés először szóljon kiemelten *Rózsa Dávidnak*, aki a kötet főszerkesztőjeként vállalta el és valósította meg sikeresen e számos buktatót jelentő feladatot. A szerkesztők mellett említsük meg a főmunkatársak *Be-*

decs Éva, Derzsy Márk és Rózsa Gábor nevét is, akik eredményes munkáját nem nélkülözhetette a mégoly tehetséges és szorgalmas főszerkesztő sem. Nem volt könnyű a 65 szerző által írt több száz szócikk egységesítése, de ahogy bevallják, nem is törekedtek arra, hogy erőnek erejével ugyanabba a sémába kényszerítsék az összes szöveget. Így lett a könyv olvasmányos, de mégis hasonló szerkezetű (születési/halálzási adatok, foglalkozás, családi körülmények, iskolák és pályafutás, társulati tagságok és elismerések, tudományos és tudományszervező munkásság, a bemutatott tudóssal kapcsolatos tanulmányok felsorolása). A szerkesztők nagy érdeme, hogy számos esetben eddig ismeretlen életrajzi tényt derítettek ki, és pontosították a különböző kötetekben szereplő hibás adatokat. Ezekhez felhasználták az irattári anyagokat, az egyházi anyakönyveket, a temetői nyilvántartásokat, sőt, ha az egyértelműsítéshez szükséges volt, felkeresték a siremlékeket is. Viszonylag terjedelmes rövidítésjegyzéket állítottak össze, amit főleg a testületi nevek nagy száma indokolt.

Az első szövegváltozat előkészítésében Nemes Erzsébet mellett *Fenyvesi Lászlóné, Jaspárné Darvas Mária, Lencsés Ákos, Marton Ádám* és *Rettich Béla* vett részt. A végleges verzió kialakításáért Bedecs Évát, Derzsy Márkot, Kovács Csabát, Nádudvari Zoltánt, Pásztor Angelikát és Rózsa Gábort illeti dicséret. A lektori feladatokat nagy gondossággal *Fülöp Ágnes*, Nádudvari Zoltán, Rózsa Gábor és *Visi Lakatos Mária* végezte el. A 190 ember együttműködésével létrejött mű elkészítését mindvégig figyelemmel kísérte és támogatta a KSH vezetősége.

A könyv az életrajzok bemutatása előtt egy 26 oldalas tanulmányt közöl „A statisztika története Magyarországon” címmel Rózsa Gábor tollából. A szerző ebben elsőként a XVI–XVIII., majd a XIX. századi összeírásokat, valamint az egyházi statisztikákat tekinti át.

Majd „A statisztika tudományának kialakulása Magyarországon” című részben pontosan, hozzáértő módon mutatja be a Magyarországról szóló és a magyarországi statisztikai irodalmat. Harmadikként a hazai statisztikai szervezetről, ezen belül az előzményekről, a KSH és az önálló fővárosi statisztikai szolgálat történetéről, a statisztikai tevékenység egyéb hazai szervezeteiről olvashatunk. Végül Rózsa Gábor „A statisztika oktatásának múltja és jelene Magyarországon” címmel értekezik. Mind a négy rész együtt vagy egyenként a *Statisztikai Szemle* lapjaira kívánczok.

E tanulmányból tudjuk, hogy hazánkban *Mária Terézia* tette kötelezővé a statisztika egyetemi oktatását. Utódja, *II. József* intézkedései – az első népszámlálás, a házak sorszámozása, a földmérés, az iskolareformok stb. – is további statisztikai összeírások, nyilvántartások létrehozását tették szükségessé. A statisztika ebben az időben és felfogásban általában az állam szervezetéről szóló tant jelentette. *Johann Peter Süssmilch* (1707–1767) német statisztikus és demográfus, valamint követői a politikai aritmetika és a kutató statisztika rendszerének kialakításával új alapokat teremtettek a statisztika és a demográfia számára. *Hatvani István* (1718–1786) debreceni professzor 1757-ben már a nagy számok törvényéről, a valószínűség-számítás alapjairól, a halálozások szabályszerűségéről és más statisztikai alkalmazásokról szóló ismereteit és elképzeléseit írta le. *Berzeviczy Gergely* (1763–1822) közgazdász munkáját tekintik az első magyar közgazdasági műnek. *Schwartner Márton* (1759–1823) egyetemi tanár megkerülhetetlen a magyar statisztikatörténetben, de munkáit még nem magyarul, hanem németül jelentette meg. Műveinek nagy érdeme, hogy a német leíró irányzatot ötvözte az angol aritmetikai módszerrel, amely a jelenségek közötti összefüggések vizsgálatát kutatta. *Fényes Elek* (1807–1876) akadémikus 1848 áprilisában a Belügy-

minisztérium keretén belül megalakult Országos Statisztikai Hivatal első vezetője volt. Neve azért is halhatatlan, mert ő adta ki 1851-ben híres négykötetes munkáját „Magyarország geográfiai szótára” címmel. *Hunfalvy János* (1820–1888) akadémikus (akinek vezetésével 1870-ben létrejött a pesti egyetemen az első önálló földrajzi tanszék) nemcsak a földrajztudományt gyarapította, hanem sokat tett a statisztikatudomány fejlődéséért is.

A kötetben három miniszterelnök, egy miniszterelnök-helyettes és egy miniszterelnök-jelölt is szerepel. *Lónyai Menyhért* (1822–1884) miniszterelnöksége 1871–1872-re esik. Pénzügyminiszterként nevéhez fűződik a korszerű költségvetés intézményének magyarországi bevezetése, az államháztartás alapjainak lerakása. Szorgalmazta, hogy az MTA kapcsolódjon be a közgazdasági problémák megoldásába, segítse a kormányzat és a gazdaság szereplőit. *Teleki Pál* (1879–1941) 1920–1921-ben és 1939–1941-ben volt kormányfő. 1918 novemberében etnikai térkép megszerkesztésébe kezdett, a „vörös térkép” (vörös színnel jelölte a magyarok elhelyezkedését a Kárpát-medencében) 1919 januárjára készült el, ami az új államrendszer kialakítását szolgálta volna. A jelentős nemzetközi érdeklődés ellenére célját (a Kárpát-medence mint organikus élet és tájegység politikai integritásának és magyar hegemoniájának megóvását) azonban nem érte el. *Teleki* Magyarországon elsőként kezdett gazdaság-földrajzi kutatásokba. Számos tudományos intézmény alapításában és vezetőségében játszott kulcsszerepet. Hivatali ideje alatt nagyszabású infrastrukturális beruházásokat és szociális reformokat is elindított.

Hegedüs András (1922–1999) 1953 és 1955 között volt miniszterelnök. 1961-ben a KSH elnökhelyettesévé nevezték ki. Kutatóként gazdaság- és agrárpolitikai kérdésekkel, gazdaságszociológiával foglalkozott, tanulmá-

nyozta az államszocializmus társadalmi szervezetét, propagálta a jugoszláv jellegű munkás-önigazgatást. Jelentékeny szerepet vállalt az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus előkészítésében. A Szociológiai Kutatóintézetet önálló műhellyé alakította.

Huszár István (1927–2010) 1969 és 1973 között betöltött KSH-elnöki tisztsége után miniszterelnök-helyettesi beosztást kapott. Hivatali vezetőként a piacgazdaság elvén működő országokkal való összehasonlításokat szorgalmazta. Irányításával a KSH a hazai nemzetgazdasági elszámolásokban új számlákkal egészítette ki a népgazdasági mérlegeket. Az ENSZ¹ és a KGST² elszámolásai közötti összehasonlításokat „hidakkal” (fordítótáblázatokkal) oldotta meg. Elindította az ötévenkénti jövedelemfelvételeket, felújította a létminimum-számításokat (ezek eredményeit azonban titkosították), fejlesztette a háztartásstatisztikát, támogatta a szociológiai kutatásokat.

Szterényi József (1861–1941) 1918 áprilisában miniszterelnöknek jelölték, de nem tudott kormányt alakítani. Abban az évben tíz hónapon át kereskedelemügyi miniszterként tevékenykedett. Az iparfejlesztésben fő feladatként a mezőgazdasági termékek feldolgozását jelölte meg. Jelentős ipar- és kereskedelemszervező munkát végzett. Az általa szerkesztett tizenhárom kötetes mű nagy statisztikai adatgazdagsággal mutatja be Magyarország iparágait és -földrajzát.

A következőkben az életrajzi kötet legnagyobb alakjaiból adunk szubjektív válogatást.

Semmelweis Ignác (1818–1865) nőgyógyász, egyetemi tanár korszakalkotó felfedezését az anyai halálozás leszorítását, a gyermekágyi láz és a vérmérgezés közötti közvetlen kapcsolat kimutatását hosszú fáradságos munkával, statisztikai adatok garmadájának fel-

¹ ENSZ: Egyesült Nemzetek Szervezete.

² KGST: Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa.

használásával érte el, amit egy véletlen esemény (kollégájának váratlan halálesete, amelyet egy fertőzött bonckés által keletkezett seb és az ebből kifejlődött vérmérgezés okozott) erősített meg.

Konek Sándor (1819–1882) statisztikus-közgazdász, akadémikus korának egyik legkitűnőbb elméje volt, aki a statisztikatudományban igyekezett figyelembe venni a társtudományok, a politika-, a közgazdaság- és a közgazdász-tudomány szempontjait is. Elsőként méltatta a statisztika matematikai irányzatát. Rámutatott a hivatalos statisztikai kiadványok és a tudományos folyóiratok szerepének növelésére. Többben a XIX. század legnagyobb hatású statisztikaprofesszorának tartották.

Kautz Gyula (1829–1909) statisztikus, közgazdász, akadémikus a pénzügytan, a statisztika, valamint a jog- és államtudományi területre eső rokontudományok tekintetében is maradandót alkotott. *Széchenyi* nyomán a békes fejlődés és a kompromisszumok pártján állt politikai és gazdasági téren is, szembe helyezkedve az erőszakos, gyors reformokkal. Legnagyobb eredménye az egyes termelési ágakban előállított termékek pénzbeli értékének és nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának kiszámítása volt. Tankönyvei generációkon át alapműként szolgáltak a közgazdászhallgatók számára.

Keleti Károly (1833–1892) statisztikus, akadémikus az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal első igazgatója volt (csak 1929-től kezdve kapott elnöki címet a hivatal mindenkori vezetője), 1867-től haláláig irányította a statisztikai hivatal munkáját. Hatfős minisztériumi osztályból több száz fős intézményt teremtett. Keleti nemcsak tudomány- és hivatalvezető volt, hanem tudományos tevékenysége alapján a magyar statisztika történetének egyik legnagyobb alakja is. A statisztika minden ágában kiemelkedő eredményeket ért el. Nevéhez fűződik például az első (1874. évi)

statisztikai törvény elkészítése. „A gyakorlati statisztika kézikönyve” című, 1875-ben megjelent tankönyve sokáig mérföldkönek számított. Keleti Károly mindezekon túl a nemzetközi összehasonlítások úttörője volt.

Fodor József (1843–1901) orvost, akadémikust 1874-ben kérték fel a Közegészségtani Intézet igazgatójává, ami az első ilyen jellegű intézet volt a világon. A szűken vett orvosi témákon kívül demográfiai és társadalomstatisztikai tanulmányokat is megjelentetett. „Az egészségvédelem nemcsak orvosi, de pedagógiai feladat is, ha többet nevelünk, kevesebbet kell gyógyítanunk.” jelmondata pedig nemcsak akkor és ma, hanem a jövőben is megállja a helyét.

Kőrösy József (1844–1906) statisztikus, akadémikus Keleti mellett a kor másik géniusza. Huszonöt évesen már a (Pestvárosi Statisztikai Hivatal, későbbi nevén) Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának első igazgatója volt. Egyetlen városnak sincs a világon olyan gazdag statisztikai adatbázisa a XIX. század második felére vonatkozóan, mint Budapestnek, köszönhetően Kőrösy áldozatos munkájának. Kidolgozta, és elsőként alkalmazta a sok témakörben bevált és azóta világszerte elfogadott standardizálás módszerét. Különösen sokat foglalkozott társadalomstatisztikai kérdésekkel, de maradandót alkotott a pénzügy és az árstatisztika módszereinek fejlesztésében is. A „Felvidék eltótosodása” című művében azt vizsgálta, hogy hol húzódik a magyar-szlovák nyelvhatár.

Jekelfalussy József (1849–1901) statisztikus, akadémikus 1892-ben követte Keletit a KSH igazgatói székében. Hivatali idejére esik az 1897. évi statisztikai törvény elfogadása, amely először kötelezte adatszolgáltatásra a gazdasági szervezetek és hivatalok mellett a magánszemélyeket, továbbá büntette az adatszolgáltatás megtagadását és a hamis adatokkal való visszaélést. Az alkalmazottakat köte-

lezték a statisztikai szakképzettség megszerzésére. Igazgatói ténykedésének egyik legmaradandóbb hatása, hogy állami költségvetésből felépült a hivatal 1898-ban átadott épülete, mely ma is a KSH székhelyül szolgál. Hivatalvezetői munkássága idején fogadták el az állami anyakönyvezést, és hajtották végre az azóta is kiemelkedőnek tartott 1893. évi cigányösszeírást, valamint az 1895. évi első teljeskörű mezőgazdasági összeírást is.

Thirring Gusztáv (1861–1941) statisztikus, demográfus, akadémikus is egyike azoknak, akik a legtöbbet tették a magyar statisztika és demográfia hazai és nemzetközi elismertetéséért. A Nemzetközi Statisztikai Intézet tizenegy ülészakán vett részt. Az ő kezdeményezésére jelent meg 1913-ban az európai nagyvárosokat összehasonlító statisztikai évkönyv, amelyet több mint egy évtizeden át szerkesztett.

A Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatal igazgatójaként széles körű tudományos felkészültséggel, példás munkaszeretettel, kiváló szakértelemmel, az adatgyűjtési rendszerek megszervezésével kiadványok sorozatát készítette el, és hozta nyilvánosságra. Statisztika- és demográfiaelmélettel is foglalkozott. Az aggasztó mértékű kivándorlásról és a külföldi magyarságról az első összefoglaló könyvet „A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság” címmel írta. Az 1937–1938-ban megjelent „Budapest főváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó 50 évben” című (kétkötetes) műve pedig az utolsó írásainak egyike.

Jordan Károly (1871–1959) statisztikus, matematikus, akadémikus kora tematikailag egyik legszélesebb spektrumot felölelő kutatója volt. Publikációi 1895-től 1958-ig jelentek meg fizikai-kémiai, kémiai, meteorológiai, szeizmológiai, biológiai, geometriai, valószínűség-számítási, matematikai statisztikai és differenciálszámítási témákban. Írt a legkisebb négyzetek módszerének gazdasági, statisztikai

és trendszámítási alkalmazásairól, illetve a matematika felhasználásával foglalkozott a szociológiai irodalomban és a közgazdaságtanban. Így nem véletlen talán, hogy a „Statisticians of the Centuries” című, 2001-ben napvilágot látott kötetbe a magyar tudósok közül egyedül ő került be.

Fellner Frigyes (1871–1945) statisztikus, közgazdász, akadémikus írásai főként a nemzetgazdasági (nemzetijövedelem- és nemzetivagyon-) elszámolásokkal foglalkoznak. A nemzetközi összehasonlítások mellett gazdaságpolitikai elemzéseiben legtöbbször a fizetési mérleg, az agrárpolitika és a költségvetési bevételek tárgykörei szerepelnek. Műveiben megalapozta a monetáris és az adópolitika, az adóreform átfogó értékelését, az adó- és a pénzügystatisztika, a makrogazdasági elszámolások magyarországi módszertanát, ami hozzájárult az 1920-as évektől az ország gazdasági-pénzügyi helyzetének megszilárdításához.

Buday László (1873–1925) statisztikust, akadémikust 1914-ben a KSH aligazgatójává, majd, még ugyanabban az évben, igazgatójává nevezték ki. Nagy érdeme, hogy a háborús viszonyok ellenére, az ország felbomlásának időszakában sikerült végrehajtani az 1920. évi népszámlálást. „A megcsönkített Magyarország” és „Magyarország küzdelmes éve” című könyvei elnyerték a Magyar Tudományos Akadémia Lévy-díját, illetve Chorin Ferenc-jutalmát is. 1922-ben megalapította és elnökölte a Magyar Statisztikai Társaságot, mely szervezet a tudomány hazai művelőinek összefogását szolgálja. Thirring Gusztáv „a legmélyebb tudású, legalaposabb s leggeniálisabb magyar statisztikusnak” tartotta.

Szabóky Alajos (1873–1931) statisztikus a KSH igazgatói székét 1920-ban foglalhatta el. A statisztika minden terén, de kiváltképp a külkereskedelem, a mezőgazdaság és a hitelügy körében fejtett ki jelentős munkásságot.

Állandó szakértőként vett részt Genfben a Népszövetség tárgyalássorozatán, mely Magyarország szanálásával is foglalkozott. A gazdaságstatisztika módszertani és intézményi háttere az első világháború után jórészt az ő munkásságának köszönhetően épült ki. 1923-ban elindította a KSH tudományos folyóiratát, a jelenleg 93. évfolyamát élő *Statisztikai Szemlét*, aminek akkori neve *Magyar Statisztikai Szemle* volt.

Kovács Alajos (1877–1963) statisztikus, demográfus, akadémikus 1929-től elsőként viselte a KSH elnöki címét. Tudományos érdeklődése homlokterében a népesedés- és a nemzetiségi statisztika állt. Egyik hivatali utódja a következőképp nyilatkozott róla: „alig van Magyarországon még valaki, aki az ország népességét községekig menő részletekkel annyira ismeri, mint ő”. Kovács Alajos a születések, a házas termékenység, a belső vándorlás és a bevándorlás kérdésével is foglalkozott. A XX. század elején az elsők között hívta fel a figyelmet az „egykézés” elterjedésére és következményeire. Írt a közegészségügyről, a lakásviszonyokról és a lakosság nyelvtudásáról is.

Heller Farkas (1877–1955) közgazdász, akadémikust a két világháború között a magyarországi tudományos élet egyik legismertebb szereplőjének tekintették. Fő kutatási területe a közgazdasági elméletek fejlődése, az elméleti és alkalmazott közgazdaságtan, valamint a pénzügytan volt, de jelentős eredményeket ért el az ökonometria és az árelmélet terén is. A határhaszon-elmélet követőjeként vált ismertté. Kétkötetes közgazdaságtan tankönyvét számos külföldi egyetemen használták. Élete fő művének az 1943-ban megjelent „A közgazdasági elmélet története” című könyvet tartotta.

Laky Dezső (1887–1962) statisztikus, akadémikus életének nagy részét az egyetemi katedrán töltötte. Őt tekintik a hazai társadalomstatisztika és üzemgazdasági statisztika megre-

remtőjének. Nevéhez fűződik a közgazdaságtudomány és a statisztika összekapcsolása. A statisztikára társadalomtudományként tekintett, amelynek eredményeit elsősorban a politikának kell felhasználnia. Ennek érdekében a legfontosabb feladatnak az adatok gyűjtését (az adatbázisok megteremtését) tartotta. Kutatásai átfogják a gazdaság-, a bűnügyi és a családstatisztika, a devianciák, a háztartás- és életmód-statisztika tárgyköreit, valamint a közigazgatás és a statisztika kapcsolatának vizsgálatát.

Elekes Dezső (1889–1965) statisztikus, demográfus a KSH elnöki tisztét a koalíciós időkben, 1946 és 1948 között töltötte be. Nagy figyelmet fordított a statisztika népszerűsítésére, előadásokat, ismertetések tartott a rádióban. Alelnökként 1945-ben jelentős szerepe volt az ostrom alatt súlyosan megrongálódott hivatali épület helyreállításában (a kupola visszahelyezésére azonban majdnem 60 évet kellett várni), illetve a statisztikai munka beindításában. Ő képviselte az országot az ENSZ által rendezett első Statisztikai Világkongresszuson is. Jelentős szerkesztői munkát végzett a *Kisebbségvédelem* és a *Magyar Statisztikai Szemle* folyóiratoknál; (1948-tól) a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője, számos társadalmi szervezet tagja, illetve vezetője volt. 1952-ben levelezési sakkvilágbajnokságot nyert.

Varga István (1897–1962) statisztikus, közgazdász, akadémikus elsősorban gazdaságstatisztikusként vált ismertté. 1946-tól az akkor alakult Anyag- és Árhivatal elnökévé nevezték ki. Közreműködött a forintvaluta 1946-os bevezetésében és az újjáépítés hároméves tervének előkészítésében. Rendkívül termékeny kutató, mintegy 900 mű szerzője volt. Többek között a reklámtevékenység profitmaximalizálást befolyásoló szerepével is foglalkozott. Gyakran idézett tanulmánya „A magyar valutacsoda” címmel jelent meg, amelyben a végtelenül súlyos 1945–1946. évi hiperinflációs helyzet felszámolásáról írt.

Péter György (1903–1969) matematikus, statisztikus, közgazdász több mint 20 éven át (1948 és 1969 között) vezette elnökként a KSH-t. Hivatali tevékenysége két, egymástól jól elkülöníthető szakaszból áll. Az elsőben, az 1950-es évek közepéig tartó időszakban szovjet mintájúvá alakította át az intézményt, középpontba állítva a termelőágazatokat. Ekkor a hivatalban még nem foglalkoztak társadalomstatisztikával, demográfiai kérdésekkel, életszínvonal-kutatással, pedig a háztartásstatisztikai felvételek már 1949-ben elkezdődtek. Az országban folyó gazdasági folyamatokról csak a politikai vezetőséget és az államot irányító testületeket tájékoztatták. Az 1950-es évek közepétől azonban Péter György értékrendje, munkásságának alapelve nagy változást mutatott. A magyar közgazdasági reformgondolkodás egyik úttörőjeként, felismerte a tervutasításos gazdálkodás miatti hátrányokat. Kezdeményezte a gazdaságirányítás rendszerének reformját. 1964 végén *Zala Júliával* (1919–1994) írt tanulmányukban új szemléletmódot szorgalmaztak, amely a vállalatok önállóságára és felelősségére épített, a fő törekvés a hatékonyság növelése volt. A hazai magántőke térnyerését nem támogatták, de fontosnak tartották a nyereségérdekeltség és a piac bővülő szerepét a nemzetközi versenyben.

Árvay János (1924–1996) statisztikus, közgazdász az 1960-as évek első felében egyik kezdeményezője és irányítója volt a korabeli nemzeti jövedelem- és életszínvonal-számítások gyökeres megújításának. 1973-ban megjelent „Nemzeti termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon” című könyvében kifejtette a módszertani fejlesztések tapasztalatait és tanulságait. Összeállította a nemzeti számlák rendszerének mutatóit, a KGST mérlegmódszereivel összekapcsolva számszerűsítette a bruttó hazai termék alakulását. A rejtett gazdaság egyik legnagyobb hazai kutatója volt, aki amellet, hogy kidolgozta a jelenség fogalmi,

elméleti kereteit, tényleges számításokra is kísérletet tett. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának statisztikai osztályán két részletben, mintegy nyolc éven át dolgozott.

Nyitrai Ferencné (1926–2011) statisztikus, közgazdász az elmúlt öt évtizedben a leghosszabb ideig (1979 és 1989 között) töltötte be a hivatal elnöki tisztét. Elsősorban iparstatisztikus volt, aki a nemzetközi összehasonlítások élharcosai közé tartozott. Már az 1970-es évek elején megállapította, hogy a magyar ipar termelékenysége elmaradt még a hozzánk hasonló országoktól is. Szerinte a középüzemek kiegészítő tevékenységének hiánya kedvezőtlenül érintette mind a gépipar, mind a könnyűipar főbb ágazatait. Rámutatott a hatékonyságkutatás továbbfejlesztésének fontosságára, valamint a kutatás- és fejlesztésigényes gyártási ágak növelésének szükségességére. 1987–1988-ban az ENSZ Statisztikai Bizottságának elnöke volt. Kiemelt figyelmet fordított a hivatal presztízisének erősítésére és a statisztikai oktatás, gondolkodás fejlesztésére.

Vukovich György (1929–2007) demográfus, statisztikus és szociológus többéves kairói és genfi szakértői munka után 1972-től vált a hazai demográfiai és társadalomstatisztikai kutatások egyik vezéralakjává. Az 1980-as évektől behatóan vizsgálta a hazai és nemzetközi népesedéspolitikai problémáit. Felhívta a figyelmet az elöregedés társadalmi és gazdasági veszélyeire. Munkásságából kiemelkednek a társadalmi átrétegződéssel, a lakásszociológiával és az alkoholizmussal kapcsolatos tanulmányai. KSH-elnöki évei (1990–1995) a rendszerváltás utáni első időszakra estek. Ekkor kellett megújítani és átalakítani a hivatal egész tevékenységét, és bevezetni a piacgazdaságra jellemző statisztikai módszereket (a reprezentatív eljárásokat a gazdaságstatisztikában, a kiskereskedelmi statisztika átalakítását, a rendszeres mintavételes munkaerő-felvételeket, az adatok nyilvánossá tételét, az új 1993. évi sta-

tisztikai törvény elfogadtatását, az Eurostat igényeinek megfelelő adatszolgáltatás megkezdését stb.). A hivatali statisztika függetlenségét a legnagyobb alapértéknek tekintette.

Andorka Rudolf (1931–1997) szociológus, társadalomstatistikus, akadémikus hatalmas életművet hagyott az utókorra. Csak az 1960-as évek közepétől kezdhetett el tudományos munkáját, először az alkoholizmust, a társadalmi mobilitást és az idős emberek helyzetét kutatta. Később a társadalmi beilleszkedési zavarokat vizsgálta; az ezekről megjelent kiadvány tárgyilagosan tárta fel az öngyilkosság, az alkoholizmus, a lelki betegségek és a bűnözés helyzetét, okait, az orvoslás és a megelőzés lehetőségeit. Jelentősek *Andorka Rudolf* időmérleggel kapcsolatos megállapításai is. A magyar társadalom életmódjának munkacentrikus voltát ő mutatta be először. Rektorként közel két ciklus alatt (1991 és 1997 között) szolgálta a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemet. „Bevezetés a szociológiába” című könyvét szinte minden hazai felsőoktatási intézményben tanítják.

Az előzőekben ismertetett vázlatos életutak szubjektívek. Jelen írás terjedelmi korlátait figyelembe véve, őket találtuk a kötetben megjelent legnagyobb formátumú szereplőknek. Megérdemli azonban még néhány kutató, hogy itt is megemlítsük nevüket.

Bozóky Ferenc (1886–1961) jogász az első magyarországi statisztikai és módszertani tankönyvek szerzője és szerkesztője volt. Ő a statisztikát elsősorban módszernek és nem önálló tudománynak tekintette.

Kiss Albert (1920–1989) statisztikus, közgazdász a KSH elnökhelyetteseként és korábban rektorként is sokat tett a hazai agrárstatisztika, illetve a hivatal presztízsének növeléséért.

Barabás Miklós (1921–2009) és *Kovács Tibor* (1935–2004) statisztikus-közgazdászok a hazai területi statisztika elméleti és gyakorlati megalapozói voltak, ők indították útjára a *Te-*

rileti Statisztika című folyóiratot. *Szilágyi Imre* (1924–1990) statisztikus, közgazdász, a KSH megyei igazgatója nagyon sokat tett a statisztika, különösen a területi statisztika széles körű megismertetéséért.

Végül *Cseh-Szombathy László* (1925–2007) szociológus, demográfus, akadémikus a hazai szociológia egyik legnagyobb alakja volt. „A szociológiai felvétel módszerei” című könyve kiemelkedik az ilyen jellegű munkák közül.

Szó esett a lexikon 2014. december közepén tartott bemutatóján arról, hogy a kötet sajnálatosan kevés női életutat mutat be (mindössze 19-et, ami az összesnek kevesebb mint öt százaléka). Az történelmi tény, hogy a nők kb. 1920-ig szinte teljesen ki voltak szorítva a munkaerőpiacról és a felsőfokú oktatási intézményekből is. A XX. században viszont, főleg annak második felében, előszeretettel választották a statisztikusi és demográfusi pályát. A lexikonban szereplő nők közül egyedül *Molnár Olga* (1897–1973) született a XIX. században.

Az életrajzok olvasása közben megállapítható, hogy a második világháborúig szinte minden sikeres statisztikusi és demográfusi életpálya együtt járt a többnyelvűséggel (jellemzően három vagy négy idegen nyelv ismeretével) és a külföldi egyetemeken eltöltött hosszabb-rövidebb idővel. A később élők között is volt például *Drechsler László* (1929–1990), aki hat idegen nyelven tárgyalt, írt és tartott előadásokat. *Dányi Dezső* (1921–2000) pedig hét idegen nyelvből referálta a tanulmányokat és a könyveket.

Az a sejtésünk, hogy a statisztikusi, demográfusi munka egyúttal élettartam-növelő is, mert a kötetben szereplők közül tizenheten 90 évnél is többet éltek, közülük *Mályusz Elemér* (1898–1989) 101, *Kislégi Nagy Dénes* (1884–1984) 100 évet élt. Ez még akkor is igaznak tűnik, ha néhány nagy formátumú tudós csak rövid élet adatott (például *Tekse Kálmán-*

nak (1932–1978), *Mundruczó György*nek (1942–1997) és *Hablicsek László*nak (1953–2010)).

A kötetben gyakran meglepő vagy alig hihető tények is olvashatók. *Kádas Kálmán* (1908–1985) például kilenc különböző akadémiai bizottságnak volt tagja.

Móricz Miklós (1886–1966), a nagy író öccse a KSH-ban 1933-tól 1944-ig a *Statisztikai Tudósító* című napilap főszerkesztőjeként dolgozott, ami az ország s valószínűleg a világ egyetlen statisztikai napilapja volt.

Antal Lajos (1902–1973) a csökkenő születési számokban a Trianonnal járó lelki trauma következményét látta.

A kötet szerkesztése a legjobbak közül való, komoly szakmai hibát a recenzens nem fedezett fel. A függelék hasznos kiegészítése a könyvnek, különösen a tárgymutató, a rövidi-

tésjegyzék és a részletes tartalomjegyzék tesz jó szolgálatot. A lexikon hatalmas mérete és súlya ellenére jól kezelhető. Megjósolható, hogy sok örömet fog szerezni az olvasóknak, a benne szereplők pedig az égi mezőkről megelégedve nyugtázzhatják, hogy egy szigorú, de objektív zsűri (a szerkesztők) érdemesnek tartották őket nevük és munkásságuk jelenbeli és jövőbeni megőrzésére.

A mű a KSH, kitüntetésen a KSH Könyvtár hatalmas és sikeres vállalkozása, amihez sok olvasót kívánunk. Elismerés illet mindenkit, aki a kötet elkészítésében részt vett és megjelenését támogatta.

Hajnal Béla

kandidátus, a Debreceni Egyetem és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem habilitált főiskolai tanára
E-mail: hajnal.bela@foh.unideb.hu

Folyóiratszemele

Qin, B. – Zhang, Y.:

Változó városfogalmak a kínai népszámlálásokban

(Note on Urbanization in China: Urban Definitions and Census Data.) – *China Economics Review*. 2014. Vol. 30. September. pp. 495–502.

Kínában az 1978 óta tartó gyors gazdasági növekedés együtt járt egy soha nem tapasztalt ütemű urbanizációval, amely a történelem leggyorsabb és legnagyobb ilyen jellegű változása. A 2010. november 1-jei eszmei időponttal végrehajtott legutóbbi népszámlálás alkalmával az ország népessége 1340 millió fő volt, melyből 666 millió fő városokban lakott. A városi népesség aránya az 1978. évi 17,9 száza-

lékről 2010-re 49,7 százalékra nőtt, ami 493 millióval több városlakót jelent. Összehasonlításként: az Egyesült Államok népessége 2010 decemberében 311 millió főt tett ki.

A falusi területeken élők millióinak migrációja óriási munkaerő-piaci túlkínálatot hozott létre, amely a legfontosabb tényezők egyike a „made in China” termékek világpiaci versenyképességében. Az új városlakók keresetükkel gyorsuló és egyre bővülő igényt támasztottak az életkörülmények fejlesztése iránt, beleértve a lakásokat, az élelmiszereket, a ruházatot, az egészségügyet, az autókat, sőt a luxustermékeket is.

A városi népesség számának és az urbanizáció szintjének meghatározása Kínában a bizonyult kérdések közé tartozik. A GDP¹ a leg-

¹ GDP (gross domestic product): bruttó hazai termék.